

ELS ÀNGELS PLUMÍFERS

Una de les innombrables víctimes de la passada guerra civil fou la interessantíssima imatge de sant Miquel, executada en alabastre i policromada, que es conservava a l'església parroquial de Santpedor (diòcesi de Vic, comarca de Bages). Tota ella fou feta a trossos, però afortunadament ha pogut reconstruir-se, per bé que conserva moltes cicatrius que recordaran la tragèdia (lâm. 1).

Es tracta d'un alabastre anglès erràtic que, per un atzar difícil d'explicar, va anar a parar en aquesta petita localitat catalana. Fa poc més d'un metre. És un dels molts relleus i escultures que de les pedreres angleses de Nottingham (vora de Chellaston), de Hill (Derbyshire), i de Tutburg (Staffordshire) s'escamparen a finals de l'Edat Mitjana per França, Alemanya, Espanya, Itàlia, Escandinàvia i Islàndia. Aquests marbres, gairebé tots en forma de relleus, foren exportats a tot arreu d'Europa, especialment durant la persecució iconoclasta que devastà artísticament la Gran Bretanya. Aquests relleus d'alabastre policromats i daurats eren destinats a reunir-se en retaules o plafons sepulcral amb el corresponent marc de fusta o de marbre. Però amb molta freqüència els atzars de l'exportació impediren l'acoblament d'aquestes peces en retaules. Avui dia aquests retaules són raríssims. Fora d'Anglaterra, només n'existeixen de vint a trenta, dels quals la tercera part es troba a França. No falten restes d'aquests retaules alabastrins a Espanya. N'hi ha en esglésies, museus i col·leccions particulars. L'aspecte d'aquests retaules pintats i daurats, treballats amb tècnica i esperit de marfilers, amb llurs marcs i cresteries daurades, havia d'ésser molt ric i distingit. Els relleus més antics tenien les vores més acabades, a fi que poguessin ésser penjats com peces soltes. El nostre sant Miquel ha d'atribuir-se a últims del se-

gle xv i més probablement a principis del xvi, època a la qual pertanyien la major part dels alabastres anglesos.

El detall curiós d'aquesta imatge de sant Miquel és que no sols porta ales, sinó que tot el seu cos, exceptuant cap, mans i peus, està recobert de plomes. Tot ell és un enorme ocell. Aquestes representacions d'àngels amb cos humà cobert totalment de plomatge són molt rares i poc estudiades.

L'eminent professor doctor Josep Sauer, de la Universitat de Friburg (Alemanya), fou el primer que dedicà un resumit però molt documentat estudi a aquesta curiositat iconogràfica, que gairebé exclusivament es presenta en l'escultura, miniatura i gravat.¹ A Anglaterra també es troba en la pintura monumental. Aquest il·lustre professor assenyala com a centre principal d'aquestes representacions a Alemanya el que es formà a l'entorn del famós gravador alemany, el Mestre Es (vers el 1425), que tingué influència tan decisiva en l'evolució del gravat primitiu i donà tants suggeriments a l'escultura. El doctor Sauer no deixa d'assenyalar l'altre centre localitzat a Anglaterra, on aquest tipus d'àngel plumífer es troba excepcionalment representat tant en l'escultura com en la pintura, i particularment en imatges representant sant Miquel.

No deixa d'ésser curiós que aquest tipus d'àngel plumífer no aparegui gairebé mai en escenes històriques descriptives. Té l'aire d'ésser un detall decoratiu molt semblant al de l'home salvatge tot cobert de pèl, que tot sovint apareix com a tenent en l'heràldica i en l'arquitectura. En realitat ve a ésser un àngel sostenidor o tenent (*tenante*), que pot aguantar un escut d'armes, una corona sobre el cap de la Mare de Déu, uns incensers (molt rar: exemple, Sall, Norfolk, Anglaterra), un element arquitectònic (àngel ploraner de l'anomenat pou de Dijon; cornisa de la capella de Sant Jordi, Windsor; sepulcre de la duquessa de Suffolk, Ewelme-Oxon). A Alemanya, el Mestre Es popularitzà i suggerí a l'escultura l'àngel plumífer que sosté la figura de santa Maria Magdalena pujant al cel.

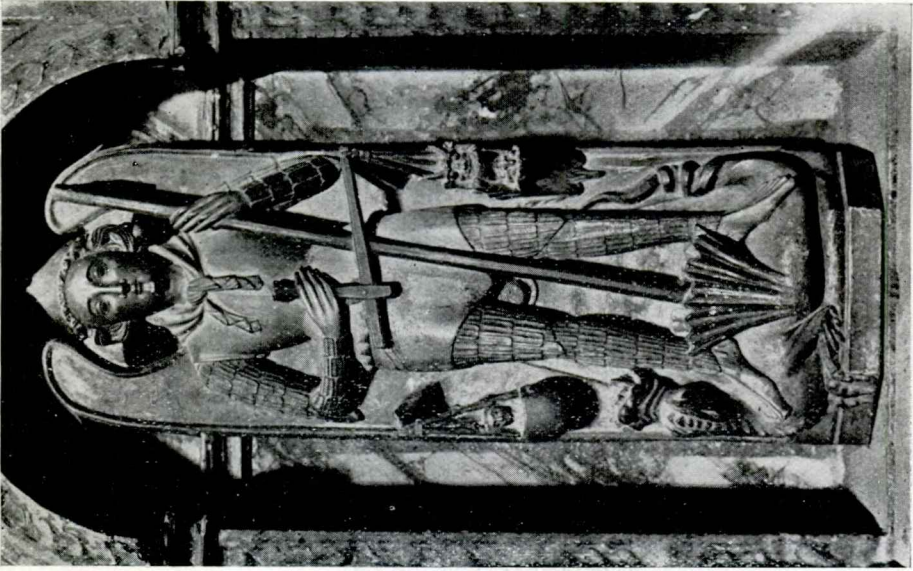
L'àngel plumífer no és una raresa iconogràfica pròpia d'un determinat país. Forma parte del bagatge de la cultura general, però una documentació insuficient pot induir a localitzar-lo precipitadament. La prova és que, demés dels exemples anglesos que no cita el doctor

1. En la «Zeitschrift Schau-In's Land» (Friburg 1925), 47-50.

LÀM. I.

Església parroquial de Santpedor. Sant Miquel: escultura policromada en marbre.

I. AM. II. — *a*) Cambra de Comptos, de Pamplona. Sant Miquel: relleu. — *b*) Abadia de Westminster (Londres). Capella d'Enric VII. Angel plumífer.

Sauer, podem retreure tres importants exemples (per bé que un d'origen estranger) corresponents a tres diferents regions espanyoles. Ja hem esmentat la imatge de Santpedor que ha suggerit aquest comentari. Aquesta imatge és una obra d'escultura estrangera, típica no sols pel seu plomatge, sinó per aquesta mena de mocador al coll tan característic de les imatges angleses de sant Miquel, i per les ales completament llises, probablement destinades a un plomatge pintat o daurat. Aquesta mena d'ales no és rara en la iconografia cristiana. Aquí l'arcàngel està doblement representat com a combatent i com a pesador d'ànimes. Sigui dit de pas que el sant Miquel combatent i pesador d'ànimes no és fruit d'un error iconogràfic com afirma Künstle (*Ikon. der Heiligen*). Una imatge de sant Miquel com la de Santpedor la trobem per exemple en el *Beatus*, procedent de San Domingo de Silos, que es guarda en el Museu Britànic de Londres. No hi manca el dimoni que posa la mà en el platet de la balança per fer-lo caure. La facècia diabòlica és ben primitiva. Quan aquesta imatge apareix en un *Beatus*, vol dir que és més antiga que la data del llibre i que no ha sofert gaires evolucions. Cal, doncs, rectificar l'opinió general que el sant Miquel amb les balances sigui una creació iconogràfica del segon milenari. La pesada de les ànimes la trobem ben definida i representada en l'art egipci i grec. L'Antic Testament també en dóna la idea (Job XXXI, 6; Daniel V, 27; 4 Esdras III, 34). Els sants pares en popularitzaren la idea. No seria res d'estrany que el suggeriment plàstic del combat entre sant Miquel-ocell i el dragó infernal fos deguda immediatament a les representacions del fabulós combat (d'origen desconegut) entre l'ocell i el serpent o dragó que es troben en els *Beatus* (p. e., el de Sant Sever, segle XII) i que fan referència a la victòria de Crist sobre el dimoni que ja va iniciar sant Miquel en les esferes celestials.

A la imatge de Santpedor podem afegir el relleu en pedra rústega que figura en la Càmera de Comptos de Pamplona i que procedeix de l'antic molí pamplonès dels Caparroso, segle XV (lám. II). Aquí es tracta de l'arcàngel combatent. Al contrari de la imatge de Santpedor, ha desaparegut tot rastre de cuirassa, i les plomes cobreixen tot el cos, menys la part inferior de les quatre extremitats. En els braços, el plomatge pren l'aspecte de mànegues curtes, i en les cuixes, l'aspecte de calçons. Aquest aspecte del plomatge com el d'un mallot aplacat al cos, és curiosíssim en els àngels plumífers de la capella d'Enric VII en l'abadia de Westminster (Londres); les mànegues, amb un caient de teixit, s'ei-

xamplen i presenten una esbocadura de mànegues de túnica. Aquest plomatge, que es deté en els colzes i genolls de la figura, el trobarem encara en una representació de la Fama sota l'aspecte d'ocell que pot veure's en el llibre.

El darrer exemple és més important perquè es tracta d'una pintura, el majestuós retaule valencià de principis del segle xv, que figura en el Metropolitan Museum of Art, de Nova York, del qual no podem donar la reproducció per no tenir a mà el detall del sant Miquel. En el plafó central d'aquest retaule² és representada la lluita dels sants àngels contra els àngels rebels. Sant Miquel va cobert amb un mantell que li tapa gairebé tot el cos, però deixa entreveure el plomatge d'un braç i de la part superior del pit.

No es pot admetre la possibilitat que aquest plomatge sigui una barroera interpretació d'una primitiva cota de malles o d'un camall proveït de plaques metàl·liques propi de guerrers. El sant Miquel de Santpedor és el qui més pot suggerir aquesta sospita, perquè falten les plomes de les ales per fer la comparació. Cal, però, només veure el sant Miquel, igualment pesador d'ànimes i combatent, d'una pintura mural que hi ha en l'església de South Leigh (Anglaterra) per refusar aquesta suposició. Aquest aspecte plumífer es presenta en molts àngels no guerrers (àngels tenents, turiferaris, àngels acompanyant l'assumpció de la Magdalena, etc.). El plomatge és exactament igual en les ales com en la resta del cos.

Poca cosa se sap sobre l'origen dels àngels plumífers. Molt probablement és el mateix que el dels àngels, que amb tan lleus mutacions veiem en l'art pagà i després en el cristià. En l'art pagà les figures amb ales no sols representaven els cupidells, sinó també les ànimes i les sirenes. Però amb la particularitat que les ànimes i les sirenes tenien un aspecte completament d'ocell, fora el cap. Les sirenes i les ànimes en forma d'ocell figuren en l'art paleocristià; en les primitives miniatures catalanes, afavorits per una important literatura patristica, continuen encara els coloms com a símbols de l'ànima. Però encara hi ha una figura mitològica que s'acosta més a la imatge de Santpedor, i és la de Dèdal, figura d'home tot revestit de ploma i amb ales tal com es veu en un dels relleus del campanile de Florència que imita exemples clàssics. Finalment hi ha les famoses Arpies mitològiques, que, des-

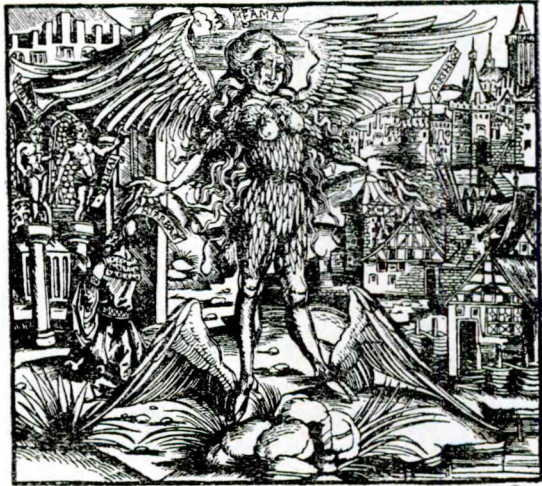
2. El reproduïm com altar del Roser en el llibre *Maria* (Barcelona 1947).

cartant els peus de cabra i els pits femenins, tenen una gran semblança amb la nostra imatge de sant Miquel. (Vegeu, per exemple, el gravat de *Los doze trabajos de Hércules*. Burgos, Juan de Burgos, 1499).

Fra Juan Interián de Ayala (*Pictor christianus*, Madrid 1730) observa que l'Església i autors notables afirmen que els àngels són anomenats ocells. Per ocells del cel, esmentats en l'*Apocalipsi*, s'entenen, segons ells, els àngels. L'art i la llegenda ens demostren que la figura i qualitats de l'ocell han servit per plasmar els esperits: àngels, ànimes, amors i dimonis.

Un arbre poblat d'ocells és suficient per a representar el Paradís. Gullielmus Durandus (*Rationale*, foli 147, col. 1560) diu: «La paraula àngel vol dir missatger; però el nom d'àngels és nom d'ofici, no de naturalesa; sempre són esperits, però solament són àngels quan són enviats. Per això els pintors els representen amb ales, per tal d'expressar la rapidesa amb què van a tot arreu.» No és d'estranyar que per tal d'evocar més la idea de celeritat dels àngels, aquests fossin representats no sols amb ales, sinó amb tot el cos d'ocell com el Dèdal mitològic. El colom missatger n'és una expressió ben adequada, així com el corb ho és del dimoni.

La manera com és representat el plomatge en forma de mallot ben ajustat al cos fa sospitar que el teatre medieval contribuï a la representació dels àngels plumífers.

«Los doze trabajos de Hércules». Burgos, 1499.

MANUEL TRENS

Museu Diocesà, Barcelona.
Societat Catalana d'Estudis Històrics.